

10 години в ЕС¹

Тенденции в българската миграция

Георги Ангелов, старши икономист и Марин Лесенски, директор на програма Европейски политики, Институт Отворено общество - София

- През последните три десетилетия най-много хора са напуснали страната в края на 80-те години (изселването на българските турци) и през кризисните 90-те години на миналия век, но оттогава миграцията значително намалява.
- Общият брой на хората, родени в България и живеещи в чужбина, е около 1.1 милиона души, от които 600-700 хиляди са заминали по икономически причини. Напусналите България живеят основно в Европейския съюз, Турция и САЩ.
- Членството на България в ЕС осигурява безвизово пътуване до около 150 страни в света и свободен достъп до трудовия пазар на ЕС. Въпреки това, не се наблюдава увеличение на напускащите страната след началото на членството, а по-скоро легализация на вече напусналите.

¹ Тази статия е част от поредицата „10 години в ЕС“ на Фондация „Институт Отворено общество – София“ по повод на десет години членство на България в Европейския съюз. Изразените мнения са на авторите и не отразяват официална позиция на Институт Отворено общество – София.

- През последните 4 години в България са се завърнали около 35 хиляди българи от чужбина. Нетната миграция намалява, но все още повече хора напускат страната, отколкото се завръщат.

Контекст

Напоследък толкова сме свикнали със свободното пътуване и свободния достъп до европейския пазар на труда, че забравяме колко скорошни са тези свободи. Например правата, свързани със свободното пътуване като европейски граждани, са факт само от 10 години, а пълният достъп на българи до трудовия пазар в ЕС е само от три години (след януари 2014 г.).

Когато е правено първото преброяване на населението по време на прехода (през 1992 г.), България има съвсем далечна перспектива за членство в ЕС (все още Европейска общност по това време). Доста по-късно, през 1999 г., България е поканена да започне преговори в ЕС, а членството става факт през 2007 година.

Свободното движение на хора също се случва доста късно и на етапи. До началото на 1990-те има „изходни визи“ за напускане на страната, а за доста дълго време преди и след това България е във визов режим с почти всички западни държави.

Безвизовият режим с държавите от Шенген за краткосрочни посещения става факт едва от месец април 2001 г. Визите за Великобритания и Ирландия се запазват до 1 януари 2007 г., когато България се присъединява към ЕС. От този момент става възможно и пътуването в ЕС само с лична карта. Освен това, заради членството на България в ЕС, от 2007 г. българските граждани могат да пътуват безвизово в близо 150 страни по света.

Ограниченията за достъпа на български граждани до трудовия пазар в някои страни от ЕС остават до 1 януари 2014 г. Така че пълна свобода на движение и заселване в друга страна на ЕС има от малко повече от три години. Преди това заминаването (външната миграция) често е нелегална или полулегална. Ограниченията съществуват и за други държави, в които мигрират български граждани – САЩ, Канада, Австралия, като от декември 2017 г. ще бъдат премахнати визите за краткосрочни посещения само за Канада.

Промяна в числеността на населението

Промяната на населението се разглежда чрез данните от официалните преброявания през 1985 г., 1992 г., 2001 г. и 2011 г., които дават по-пълна и точна картина. Добавени са и последните налични годишни оценки на НСИ за населението – към края на 2016 г.

Населението на България намалява с над 461 000 души между 1985 г. и 1992 г. или 5.2%, което изцяло се дължи на външна миграция (заминаване). Основната причина е изселването на български турци и мюсюлмани от края на 1980-те, след натиск от страна на режима тогава (т.нар. „голямата екскурзия“²).

Следващото преброяване, направено през 2001 г., отчита намаление от 554 333 души спрямо 1992 г. Това е дял от 6.5% спрямо 1992 г., което на средногодишна база е по-малко в сравнение с периода 1985 – 1992 г. заради по-дългия период между преброяванията.

Намалението, измерено от преброяването от 2011 г., е с 564 331 души спрямо 2001 г. Това са 7,2%, но това е и най-дългият период между преброяванията. Затова и средногодишното намаление на населението е сравнително най-малко.

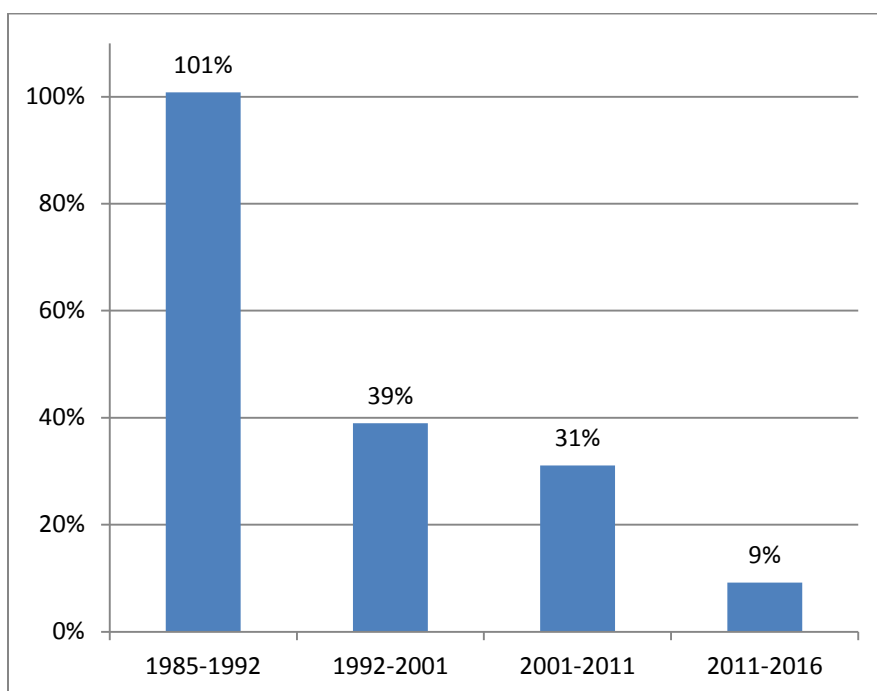
Източник: НСИ

² Данните на ООН показват, че към 1990 г. в Турция има 462 767 души, родени в България.

Двата основни фактора за намаляване на населението са отрицателният естествен прираст и нетната миграция (заминаване) на българските граждани. За целия период от 1985 до 2016 година населението на България е намаляло с 1.85 милиона души. Според НСИ повече от половината (над 52%) от намалението се дължи на отрицателен естествен прираст (разликата между раждаемост и смъртност), докато близо 48% се дължи на нетната миграция. Близо половината от нетната миграция се дължи на изселването на българските турци в края на комунизма.

При това, през различните периоди двата фактора имат различна тежест. Между 1985 и 1992 г. населението намалява изцяло заради външна миграция, докато в следващите периоди преобладаваща роля има отрицателният естествен прираст. Делът на нетната миграция в спада на населението намалява до 39% за периода между 1992 г. и 2001 г., 31% за периода между 2001 г. и 2011 г. и под 10% за периода от 2011 г. насам.

Дял на нетната миграция в намалението на населението

Източник: НСИ, изчисления на авторите; Данните след 2011 г. са от годишните данни за населението

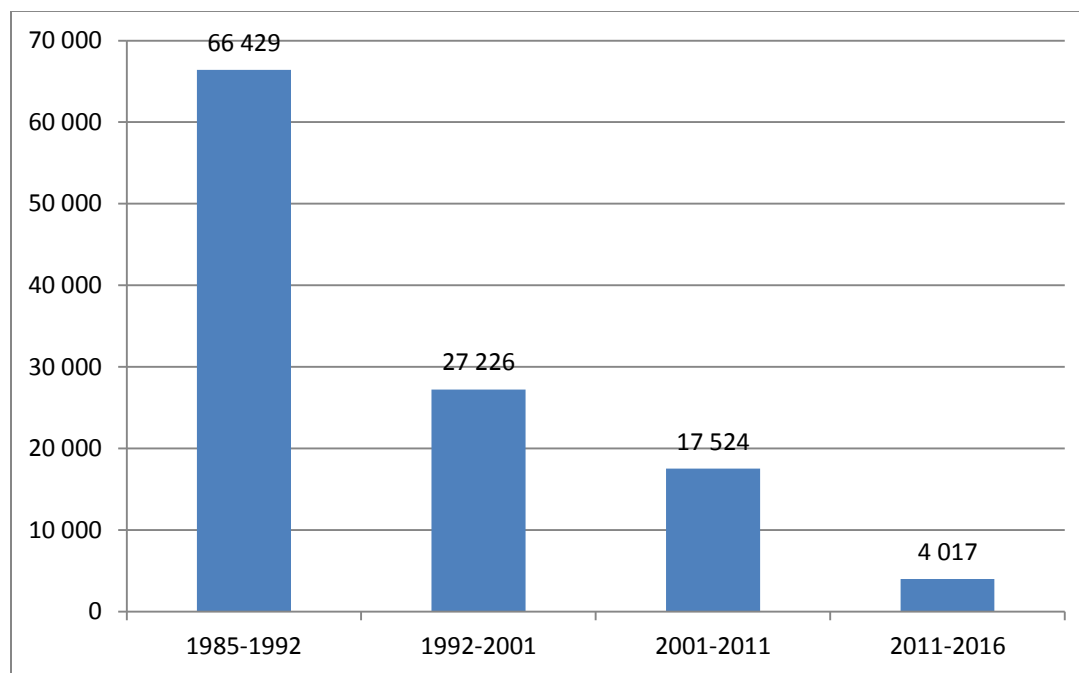
През последните три десетилетия данните показват тенденция на постепенно, значително намаляване на броя на хората, напускащи България. Средногодишната нетна миграция в края на 80-те години е над 66 хиляди души (заради изселването на

българските турци), намалява на над 27 хиляди души през 90-те години и 17.5 хиляди души между 2001 и 2011 г. По данни на НСИ за периода след последното преброяване нетната миграция е малко над 4 хиляди души средногодишно.

Най-голям брой хора напускат България когато има визови ограничения, когато страната е в негативния списък на Шенген, както и при значителни трудности в трудовата миграция. Обратно, в последното десетилетие нетната миграция намалява въпреки членството в ЕС, въпреки безвизовия режим с близо 150 страни по света и свободата на движение, установяване и работа в рамките на ЕС.

Членството в ЕС не е увеличило миграцията, но е дало възможност за легализация и по-добри възможности за работа на българските граждани. Свободният режим на движение и пълният достъп до трудовия пазар на ЕС всъщност дава предимства – например, българите може да заминават и се връщат спокойно, като се ползват от правата си на европейски граждани.

Средногодишна нетна миграция от България

Източник: НСИ, данни от преброяванията на населението. * Данните след 2011 г. са от годишните данни за населението

Колко и къде са българите в чужбина?

В публичното пространство се разпространяват различни оценки и твърдения за броя на българите в чужбина. Сравнително обективна оценка може да се получи от преброяването на населението, което се извършва регулярно всяко десетилетие в повечето страни по света. В България и страните от Европейския съюз последното преброяване беше през 2011 г. В същата година има преброяване и в Турция, но в други страни преброяванията се извършват в различни години, а някои държави заменят преброяването с друг вид регулярни изследвания.

Има два подхода. Първият подход е да се използват данни от преброяванията в България, чрез които да се определи броят на емигриралите от страната. Най-голям брой мигранти има през периода 1985-1992 г. – 465 хиляди, като броят им спада до 218 хиляди през 1992-2001 г. и 175 хиляди между 2001 и 2011 г. Като цяло, според националната статистика, за последните 30 години напусналите България са близо 900 хиляди души (около половината от тях са изселените български турци в края на 80-те години).

Нетна миграция според българската статистика

1985-1992	465 000
1992-2001	217 809
2001-2011	175 244
2011-2016*	24 103
Общо	882 156

*Източник: НСИ, данни от преброяванията на населението. * Данните след 2011 г. са от годишните данни за населението*

Другият подход е да се използват данни от преброяването на населението в други страни, тъй като в повечето преброявания се включват въпроси за месторождението. Така тези данни могат да покажат колко хора, родени в България, живеят в чужбина.

Според тези данни от преброяването на населението в приемащите страни, към 2011 г. извън България живеят около един милион души, които са родени в България. Най-много - половин милион българи - живеят в други страни от Европейския съюз и Европейското икономическо пространство (основно в Испания, Гърция, Германия, Великобритания и Италия). Значителен брой имигранти, родени в България, живеят още в Турция - малко над 400 хиляди - както и в Северна Америка, където те са малко под 100 хиляди.

Таблица: Брой на родените в България, които живеят в чужбина към 2011 година

страна	Брой родени в България
Турция	409 000
Испания	122 130
Гърция	75 426
Германия	71 250
САЩ	65 202
Великобритания	48 260
Италия	43 701
Канада	30 485
Кипър	19 284
Белгия*	18 726
Франция	18 231
Израел	16 633
Австрия	15 323
Холандия*	15 037
Румъния	11 029
Чехия	9 192
Швеция	6 943
Португалия	5 391
Швейцария	4 607
Дания	3 543
Норвегия	3 081
Полша	2 744
Ирландия*	1 877
Унгария	1 228
Финландия	1 112
Словакия	1 107
Малта	875
Люксембург	807
Словения	786
Хърватия	308
Исландия	130
Латвия	98
Литва*	72
Естония	71
Лихтенщайн*	11
Други страни	25 000
ОБЩО	1 048 700

*Източници: Евростат преброяване от 2011 г., * при липса на данни от преброяването са ползвани годишни данни на Евростат за 2011; US Census Bureau, статистически институт на Турция, Canada 2011 National Household Survey. В bold са страните извън ЕС и ЕИП.*

Данните за преброяването на населението са към 2011 година, но за някои страни има и по-нови данни. Евростат, например, публикува данни за 22 страни от ЕС и Европейското икономическо пространство (ЕИП) към началото на 2016 г. Статистиката в САЩ също публикува данни към 2016 г. Общо за страните, за които има данни, за този период се отчита увеличение от 87 хиляди души на хората, родени в България. Така броят на живеещите в други страни от ЕС доближава 600 хиляди, в САЩ – 70 хиляди, а общо в целия свят – малко над 1.1 милиона към 2016 г.

Може да съпоставим тези резултати с регулярните оценки на ООН за международната миграция, които се публикуват на всеки пет години. Според последната оценка на ООН, към 2015 година броят на родените в България и живеещи в чужбина е 1.176 милиона души. Значителна разлика има основно по отношение на Турция, където оценката на ООН е 482 хиляди - със 73 хиляди повече от данните от последното преброяване в Турция. За страните от ЕС оценката е около 570 хиляди, за Северна Америка - около 85 хиляди. Ако се отстрани разминаването по отношение на Турция, общата оценка на ООН за българите в чужбина също е около 1.1 милиона души (към 2015 г.).

Освен данните от преброяването, които показват населението според страната на раждане, Евростат публикува и данни за населението според гражданството. За съжаление, тези данни са непълни през повечето години и не дават възможност за сравнение през годините. Към 2016 година обаче има данни за 31 страни от ЕС и ЕИП, като липсват данни само за две островни държави (Малта и Кипър). Към 2016 г. в страните от ЕС и ЕИП живеят 719 000 български граждани (най-много те са в Германия, Испания, Гърция, Великобритания и Италия). Трябва да се отбележи обаче, че не всички български граждани са родени в България – част от тях са от традиционните български общности в Молдова, бивша Югославия или Украйна, които са получили българско гражданство и го използват, за да работят в страни от ЕС. В същото време децата на българи, родени в чужбина, също получават българско гражданство, но те не са емигрирали от България. Поради тази причина данните за българските граждани, живеещи в ЕС, в известна степен надценяват броя на напусналите България.

Разпределение на хората с българско гражданство в страните от ЕС към 2016 г.

Източник: Евростат

Виждаме, че съпоставката на данните от различни източници показва сходни резултати, макар и с известни различия. Според официалната българска статистика напусналите страната през последните три десетилетия са около 900 хиляди души; според данните от чуждите статистики броят на родените в България и живеещи в чужбина е около 1.1 милиона; оценките на ООН са за 1.176 милиона души, но премахвайки разминаването за Турция също се стига до оценка от около 1.1 милион души. Разминаванията могат да се обяснят с различия във времевия обхват, различни дефиниции за миграция и неточности в данните. Можем да приемем, че напусналите България са около един милион и сто хиляди души и че те живеят основно в Европейския съюз, Турция и САЩ. По наши оценки между 600 и 700 хиляди са напуснали по икономически причини.

Обръща ли се тенденцията на напускане?

В последните няколко години се наблюдават интересни промени във външната миграция. От една страна, броят на напускащите страната се запазва на високи нива – около 25 хиляди души средногодишно за последните 5 години. От друга страна, обаче, постепенно се увеличава обратният поток към страната – за последните 5 години той надминава 21 хиляди средногодишно. Така, нетната миграция от страната е средно около

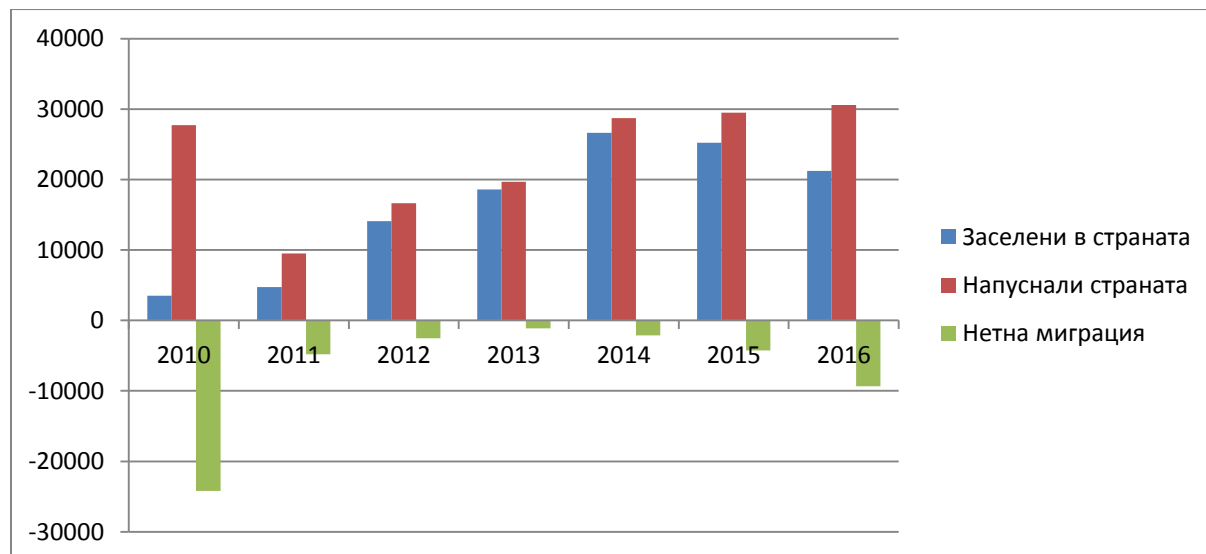
4 хиляди души годишно, което е значително под нивата за последните три десетилетия. Според НСИ в различните години се наблюдават големи вариации в нетната миграция от 1000-2000 души през 2012-2014 г. до 9000 през 2016 г. Въпреки това нетната миграция е далеч по-ниска, отколкото в предишни периоди.

Според националната статистика, през 2016 г. 21 241 лица са променили своето обичайно местоживееие от чужбина в България. От тях 46% са родени в България – т.е. това са българи, които са се върнали обратно в България, други 9% са родени в други страни от Европейския съюз, а останалите идват основно от Турция, Русия и Украйна.

През последните три години ежегодно в България се завръщат около 10 хиляди души, родени в България. Това е двойно повече спрямо 2013 г., когато броят на завърналите се българи е 4771. Така, за периода 2013-2016 г. близо 35 000 български мигранти се завръщат в страната. Този поток все още е по-нисък от потока на изходящата миграция, но показва началото на процес на обратна миграция и завръщане в България.

Темпът на завръщане би могъл да се увеличи при наличие на висок икономически растеж, растяща заетост, намаляване на разликата в доходите и стандарта на живот между България и страните от Западна Европа. Вече има подобни примери в нови страни членки като Естония, където за втора поредна година нетната миграция е отрицателна, т.е. повече хора се заселват в страната, отколкото я напускат.

Промени в миграционните потоци

Източник: НСИ